

**กรณีศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการ
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม**

จากบทเรียนความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นและผลกระทบต่อวิถีชีวิตในชุมชนที่ผ่านมาในอดีตได้ทำให้ชุมชนท้องถิ่นมีความพยายามที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติควบคู่ไปกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตพร้อมๆ กัน ด้วยเหตุนี้ ชุมชนจึงได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเคลื่อนไหวในกิจกรรมด้านต่างๆ อย่างไรก็ดี ด้วยข้อจำกัดจากลักษณะของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งมีความหลากหลาย เช่น ป่าไม้ แร่ธาตุ ดิน น้ำ และอากาศ ฯลฯ ดังนั้น ในการวิเคราะห์รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชนจึงได้เลือกตัวอย่างกรณีศึกษาในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติประเภทหนึ่ง

ชุมชนบ้านยางโทน หมู่ที่ 3 ตำบลศรีมงคล อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี เป็นชุมชนท้องถิ่นที่มีความร่วมมือร่วมใจในการดูแลอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยเป็นชุมชนที่มีการจัดการป่าชุมชนและมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง การมีส่วนร่วมของประชาชนอยู่ในเกณฑ์ที่สูง นอกจากนั้น ภาครัฐยังให้การสนับสนุนการดำเนินการตามแนวคิดของการพัฒนาอย่างยั่งยืนและการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่โดยให้ประชาชนช่วยกันดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ร่วมกัน เป็นการพึ่งพาอาศัยระหว่างคนกับป่าไม้ ก่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน และร่วมกันวางแผนรักษาไว้ ซึ่งปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ทำให้การอนุรักษ์ป่าชุมชนบ้านยางโทนประสบความสำเร็จ

อนึ่ง ในการดำเนินการของชุมชนดังกล่าวมีการนำเอาประเพณีวัฒนธรรมของชุมชนมาเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินการอนุรักษ์ป่าไม้ ซึ่งจะสอดคล้องคลึงกับเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ มาตรา 46 ในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน

5.1 ข้อมูลทั่วไปและสภาพทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชน ¹

5.1.1 ข้อมูลทั่วไป

จังหวัดกาญจนบุรีอยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครประมาณ 129 กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ 19,483 ตารางกิโลเมตร ใหญ่เป็นอันดับสามของประเทศ รองจากนครราชสีมา และเชียงใหม่ ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นป่า มีทั้งป่าโปร่ง และป่าดงดิบ มีแม่น้ำสำคัญสองสายคือ

---

¹ นันทนา บุณยานันต์, การประเมินคุณค่าของของป่าในพื้นที่ป่าชุมชนกรณีศึกษา: ป่าชุมชนบ้านยางโทนและป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี จังหวัดกาญจนบุรี. (กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้, 2548), หน้า 25 - 28

แม่น้ำแควใหญ่ และแม่น้ำแควน้อย ซึ่งไหลมาบรรจบรวมกันเป็นแม่น้ำแม่กลองที่บริเวณอำเภอเมือง กาญจนบุรีแบ่งการปกครองออกเป็น 13 อำเภอ คือ อำเภอเมือง อำเภอบ่อพลอย อำเภอเลาขวัญ อำเภอพนมทวน อำเภอไทรโยค อำเภอสังขละบุรี อำเภอศรีสวัสดิ์ อำเภอท่ามะกา อำเภอท่าม่วง อำเภอทองผาภูมิ อำเภอด่านมะขามเตี้ย อำเภอหนองปรือ และอำเภอห้วยกระเจา

หมู่บ้านยางโทน ตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองกาญจนบุรี ประมาณ 30 กิโลเมตรไปทางทิศเหนือ และห่างจากอำเภอไทรโยคประมาณ 18 กิโลเมตรมาทางทิศใต้ บ้านยางโทนตั้งอยู่ที่ หมู่ 3 ในเขตตำบลศรีมิ่งคล อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี บ้านยางโทนตั้งอยู่ในบริเวณเขตลุ่มน้ำห้วยโป่งข้างเขื่อน ซึ่งเป็นลุ่มน้ำย่อยของกลุ่มน้ำแควน้อยตอนล่าง ซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของลุ่มน้ำแม่กลอง โดยมีอาณาเขตติดต่อกับพื้นที่ข้างเคียงดังนี้

ทิศเหนือ	จรด ต.สิงห์ อ.ไทรโยค จ.กาญจนบุรี
ทิศใต้	จรด ต.บ้องตี้ อ.ไทรโยค จ.กาญจนบุรี
ทิศตะวันออก	จรด ต.บางเก่า อ.เมือง จ.กาญจนบุรี
ทิศตะวันตก	จรด ต.บ้องตี้ อ.ไทรโยค จ.กาญจนบุรี

โดยก่อนปี พ.ศ.2496 ได้มีกลุ่มบุคคลเข้ามารวมกลุ่มอยู่อาศัยในบริเวณนี้ ประมาณ 4 – 5 ครัวเรือน ต่อมาประมาณ ปี พ.ศ.2499 ได้มีชาวบ้านอพยพย้ายเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มขึ้นอีกประมาณ 20 ครัวเรือน เพื่อจับจองที่ดินเพื่อทำการเกษตร ต่อจากนั้นก็ ได้มีชาวบ้านอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้นเรื่อยมา ในขณะนั้น บ้านยางโทนอยู่ในเขตการปกครองของหมู่ 4 ตำบลสิงห์ ต่อมาได้แยกเขตการปกครองมาเป็นหมู่ 7 ตำบลสิงห์ และประมาณ ปี พ.ศ.2516 ได้แบ่งแยกการปกครองเป็น หมู่ 3 ตำบลศรีมิ่งคล ทั้งนี้ เหตุที่เรียกว่าบ้านยางโทน เนื่องจากชาวบ้านได้เล่ากันต่อๆ มาว่า ในบริเวณหมู่บ้านมีต้นยางขนาดใหญ่อยู่ 1 ต้น จึงเรียกกลุ่มบ้านนี้ว่าบ้านยางโทน²

ปัจจุบันบ้านยางโทนมีจำนวนครัวเรือน 198 ครัวเรือน มีระบบสาธารณูปโภค ได้แก่ ไฟฟ้า และประปา ใช้ทุกครัวเรือน (ในพื้นที่ที่ไม่สามารถติดตั้งเสาไฟฟ้าได้ก็จะติดระบบพลังงานแสงอาทิตย์) มีสระน้ำ 4 แห่ง และมีแม่น้ำแควไหลผ่าน มีหอกระจายข่าว 1 แห่ง มีวัด 2 แห่ง มีโรงเรียน 1 แห่ง มีถนนลูกรังยาวประมาณ 6 กิโลเมตร ส่วนใหญ่ชาวบ้านมีอาชีพเกษตรกรรม มีการเพาะปลูก เช่น มันสำปะหลัง อ้อย พริกไทย ข้าวโพด และไร่ฝัก ชาวบ้านยางโทนมีการถ่ายทอดภูมิปัญญาของตนเองที่ได้รับการสั่งสอน บอกล่า และจดจำมาจากบรรพบุรุษ รวมถึงภูมิปัญญาที่สร้างขึ้นจากการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมอันจะเป็นประโยชน์ต่อ

² สัมภาษณ์ นายเด่นยี่ วชิรพันธ์วิชาญ, ประธานกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และป่าชุมชนบ้านยางโทน, 19 กุมภาพันธ์ 2549

ลูกหลานในอนาคต เช่นภูมิปัญญาในด้านการยั้งชีพ ความรู้ด้านสมุนไพร ยารักษาโรค เป็นต้น นอกจากนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีการทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา มีการอนุรักษ์ การตีกลองยาว มีประเพณีการบวชป่าในวันสงกรานต์³ เป็นต้น

5.1.2 สภาพทางภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ และสังคม

ลักษณะภูมิประเทศ บ้านยางโพน ตั้งอยู่ในเขตลุ่มน้ำห้วยโป่งข้างฝือก ซึ่งเป็นลุ่มน้ำย่อยของลุ่มน้ำแควน้อยตอนล่างซึ่งเป็นสาขาหนึ่งของลุ่มน้ำแม่กลอง พื้นที่ส่วนใหญ่ประกอบด้วยพื้นที่ราบทางด้านทิศตะวันออก ที่ราบสลับเนินเขาสูงทางด้านทิศตะวันตก และทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ในหมู่บ้านมีลำห้วยโป่งข้างฝือกไหลผ่าน แต่มีน้ำไม่ตลอดทั้งปี

1) ลักษณะดิน จากรายงานการสำรวจดินและแผนที่ดิน จังหวัดกาญจนบุรี โดยกรมพัฒนาที่ดิน พบว่าดินชุดต่าง ๆ ในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยโป่งข้างฝือก มีดังนี้ ดินชุดสีคิ้วประเภทที่เป็น ดินตื้น, ดินชุดท่ายาง, ดินชุดโพนงาม, หน่วยรวมของชุดดินกำแพงแสน ชุดดินกำแพงเพชร และชุดดินท่าม่วง, หน่วยสัมพันธ์ของชุดดินลาดหญ้าและชุดดินท่ายาง และเป็น ที่ราบเชิงเขา

2) ลักษณะภูมิอากาศเป็นแบบอบอุ่น เนื่องจากเป็นพื้นที่ไม่ได้รับอิทธิพลจากทะเลเพราะเป็นแผ่นดินที่อยู่ไกลทะเล จึงทำให้ได้รับความร้อน อากาศตอนกลางวันจึงร้อนจัด ตอนกลางคืนไม่ค่อยร้อนนัก สภาพอากาศทั่วไปแบ่งได้ 3 ฤดู ดังนี้

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนกุมภาพันธ์ถึงกลางเดือนพฤษภาคม ในระยะนี้เป็นช่วงของลมฝ่ายใต้พัดมาปกคลุม ทำให้อากาศร้อนอบอ้าวทั่วไปและร้อนจัดในเดือนเมษายน มีอุณหภูมิสูงสุด 42.2 องศาเซลเซียส อุณหภูมิจเฉลี่ย 29.51 องศาเซลเซียส (ในช่วงปี 2538 – 2542)

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคมถึงต้นเดือนพฤศจิกายน เป็นช่วงที่ยาวนานที่สุด ที่ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ จากมหาสมุทรอินเดียพัดเอาความชื้นมาปกคลุมประเทศไทยทำให้ฝนตกทั่วไป และมีปริมาณมากในเดือนกันยายน เฉลี่ย 278.83 มิลลิเมตร/ปี ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยรายปี 1,340.24 มิลลิเมตร (ในช่วง 2538 – 2542)

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤศจิกายนจนถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ เนื่องจากความกดอากาศสูงจากประเทศจีนพัดเอาความหนาวเย็นและแห้งแล้งมาปกคลุม อากาศจะหนาวเย็นและหนาวที่สุดในช่วงกลางเดือนธันวาคม ถึงเดือนมกราคม อุณหภูมิต่ำสุด 12.2 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ยในช่วงเดือนมกราคม ประมาณ 18.2 องศาเซลเซียส

³ สัมภาษณ์ นายณรงค์ ครามเขียว ,19 กุมภาพันธ์ 2549

ในบริเวณหมู่บ้านยางโทน มีพื้นที่ที่อยู่ในบริเวณขอบเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแควน้อยตอนล่างและมีแม่น้ำแควน้อยไหลผ่าน แม่น้ำแควน้อยมีความยาวประมาณ 315 กิโลเมตร ซึ่งมีต้นกำเนิดจากเทือกเขาตะนาวศรี ในเขตอำเภอสังขละบุรี ไหลมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ผ่านอำเภอทองผาภูมิ อำเภอไทรโยค มาบรรจบกับแม่น้ำแควใหญ่ที่อำเภอเมืองกาญจนบุรี นอกจากนี้หมู่บ้านยางโทนยังมี สระน้ำ 4 แห่ง แหล่งน้ำเหล่านี้มีความจำเป็นสำหรับประชากรหมู่บ้านยางโทนและหมู่บ้านใกล้เคียงเป็นอย่างมากเพราะชาวบ้านจะใช้ในการเกษตรกรรมบริเวณสวน ไร่ นา

หมู่บ้านยางโทน ตั้งอยู่ในเขตลุ่มน้ำห้วยโป่งข้างเขื่อน การใช้ประโยชน์ที่ดินสามารถแบ่งได้ดังนี้

1) พื้นที่ชุมชน ได้แก่ หมู่บ้าน ที่อยู่อาศัย สถานที่ราชการ วัด และโรงเรียน เป็นต้น

2) พื้นที่เกษตรกรรม ได้แก่ พื้นที่ที่ใช้ในการทำเกษตรกรรม ไร่ นา สวน ส่วนใหญ่ประชากรในพื้นที่จะมีอาชีพทำไร่ เช่น ไร่อ้อย ข้าวโพด และมันสำปะหลัง ซึ่งเดิมใช้วิธีโค่นต้นไม้เผาป่าเอาที่ดินทำไร่เลื่อนลอยต่อมาที่ดินค่อยหมดไปเหลือแต่พื้นที่ลาดสูงชันเป็นดินลูกรัง เขาหินโผล่ทำการเพาะปลูกไม่ได้

3) พื้นที่ป่าไม้ เขตลุ่มน้ำห้วยโป่งข้างเขื่อนครอบคลุมพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าวังใหญ่และป่าน้ำน้อย สภาพพื้นที่ตามธรรมชาติเป็นป่าเต็งรังและป่าเบญจพรรณ เดิมสภาพป่าถูกทำลายโดยชาวบ้านที่อยู่อาศัยในพื้นที่ใกล้เคียง แต่ปัจจุบันพื้นที่ดังกล่าวมีสภาพเป็นป่ากำลังฟื้นสภาพ มีไม้รุ่นสองเจริญเติบโตอย่างหนาแน่น ส่วนพื้นที่ป่าที่สมบูรณ์ จะพบตามแปลงปลูกป่า สันเขาที่สูงชัน ร่องลำห้วย ซึ่งไม่เหมาะในการเพาะปลูก และเป็นพื้นที่ราบบางส่วน

4) พื้นที่ใช้ประโยชน์ต่างๆ ของรัฐบาลและเอกชน ได้แก่ หน่วยจัดการต้นน้ำยางโทน ซึ่งรับผิดชอบพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยลุ่มสุมใหญ่และลุ่มน้ำโป่งข้างเขื่อน เริ่มดำเนินการเมื่อ พ.ศ. 2514 จนถึงปัจจุบัน ได้ดำเนินการปลูกป่าปรับปรุงพื้นที่ต้นน้ำ มีเนื้อที่ทั้งหมด 11,750 ไร่ ซึ่งอยู่ในเขตหมู่บ้านยางโทนประมาณ 3,000 ไร่ โดยมีการปลูกป่าโดยตรง และปลูกป่าเสริมป่าธรรมชาติ ไม้ที่ปลูกได้แก่ สัก สะเดา มะม่วงป่า จั้ว สีเสียด กระถินณรงค์ ช้อ กระถินยักษ์ เลียน มะขาม ยูคาลิปตัส และนนทรี เป็นต้น นอกจากนี้ในหมู่บ้านยางโทนและพื้นที่ใกล้เคียงยังเป็นที่ตั้งของรีสอร์ท หลายแห่งในพื้นที่

สภาพป่าธรรมชาติในลุ่มน้ำห้วยโป่งข้างเขื่อน ประกอบด้วยป่า 3 ชนิด คือ

1) ป่าแดงหรือป่าเต็งรัง พบทั่วไปตามภูเขาสูงและที่ราบ ดินมักเป็นดินทรายและลูกรัง (letritic soil) ซึ่งจะมีสีค่อนข้างแดง เนื่องจากมีธาตุเหล็กปะปนอยู่มาก ดินมักเป็นดินตื้น สภาพอากาศมักแห้งแล้ง ลักษณะป่าที่พบจะเป็นป่าโปร่ง มีไม้ขนาดเล็ก เพราะเคย

ผ่านการถูกนุกรุกตัดฟันไม้มาแล้ว พันธุ์ไม้ที่พบในป่าชนิดนี้ ได้แก่ เต็ง(Shorea obtuse) รั้ง (Shorea siamensis) พลวง (Dipterocarpus Tuberculatus) จีวป่า (Bombax anceps) และสัก (Tectona grandis) ไม้เรือนยอดชั้นรอง ได้แก่ มะขามป้อม (Phllanthus emblica) หญ้าที่พบ ได้แก่ หญ้าเพ็ก (Arundinaria pusilla)

2) ป่าเบญจพรรณ ลักษณะทั่วไปเป็นป่าโปร่ง ประกอบด้วยไม้ขนาดกลาง เป็นจำนวนมาก พื้นป่ามีไม้รกทึบ มักมีไม้ไผ่ชนิดต่างๆ ขึ้นอยู่มากมาย มีการผลัดใบในฤดูแล้ง เมื่อถึงฤดูฝนจะแตกใบขึ้นใหม่ มีพรรณไม้ขึ้นปะปนกันหลายชนิด ไม้ที่สำคัญได้แก่ สัก (Tectona grandis) , แดง (Xylia xylocarpa), ประดู่ (Pterocarpur macrocapus) และมะค่าแต้ (Sindora sp.) เป็นต้น

3) ป่าไผ่ เป็นป่าที่ขึ้นในบริเวณเขตภูเขาที่มีฝนตกน้อย ปกคลุมด้วยป่าไผ่ มากมาย ซึ่งป่าไผ่ดังกล่าวมีคุณค่าทางเศรษฐกิจ และการประกอบอาชีพของราษฎรเป็นอย่างยิ่ง ประกอบด้วยไผ่นวล ไผ่รวก ไผ่ป่า ซึ่งราษฎรได้ใช้ประโยชน์จากไผ่ทั้งด้านก่อสร้าง จักสาน และ เก็บหาหน่อไม้ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีทุ่งหญ้าสลับบางแห่ง

5.2 การมีส่วนร่วมของชุมชนกับรัฐในการจัดการป่าชุมชนบ้านยางโทน

5.2.1 ความรู้ความเข้าใจในการมีส่วนร่วมจัดการป่าชุมชนบ้านยางโทน

ในอดีต สภาพพื้นที่ของหมู่บ้านยางโทนมีทรัพยากรป่าไม้อุดมสมบูรณ์ โดยในปัจจุบันบริเวณที่เป็นพื้นที่ราบจะมีประชาชนเข้าจับจองพื้นที่ สภาพป่าธรรมชาติที่ยังคงเหลืออยู่ ส่วนใหญ่อยู่บริเวณที่เป็นภูเขา นอกจากนี้ในหมู่บ้านยังมีพื้นที่ป่าธรรมชาติและป่าปลูกที่อยู่ในเขต ความรับผิดชอบของหน่วยจัดการต้นน้ำยางโทน กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช วิถีชีวิต ของชุมชนบ้านยางโทนเป็นวิถีชีวิตของคนในชนบทที่ต้องพึ่งพาป่าทั้งด้านอาหาร ไม้ใช้สอยในครัวเรือน รวมถึงพืชสมุนไพรและการเก็บหาของป่าขายเป็นรายได้เสริมของคนในชุมชน เช่น เห็ดโคน หน่อไม้ ฝักหวาน เป็นต้น ทั้งนี้ ก่อนปี 2540 ประชาชนในชุมชนได้ตระหนักถึงการเปลี่ยนแปลงจากการตัดไม้ทำลายป่าในอดีตจึงได้มีแนวความคิดที่พยายามรวมกลุ่มกันเพื่อดำเนินการดูแลรักษาป่า ภายในชุมชน⁴

ต่อมา ประมาณปี พ.ศ.2542 เมื่อนายเต็นยี่ วชิรพันธ์วิชาญ ได้รับการ แต่งตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้าน(ปัจจุบันไม่ได้ดำรงตำแหน่งแล้ว)และได้มีแนวความคิดในการอนุรักษ์ป่า โดย ได้รวมกลุ่มประชาชนร่วมกันดูแลรักษาป่าอย่างจริงจัง ซึ่งในระยะแรกได้ตั้งเป็นกลุ่มอนุรักษ์ป่าซึ่ง นำโดยผู้ใหญ่บ้านในขณะนั้น และได้ดำเนินการดูแลรักษามีให้ใครมาตัดไม้ทำลายป่าในเขต หมู่บ้านซึ่งเป็นบริเวณเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าวังใหญ่และป่าแม่น้ำน้อย ทั้งนี้ ในการศึกษาเกี่ยวกับ

⁴ สัมภาษณ์, นายณรงค์ ครามเขียว, 19 กุมภาพันธ์ 2549

การจัดการป่าชุมชนของชุมชนบ้านยางโทพบว่าคุณค่าความรู้ความเข้าใจของประชาชนในชุมชนเกี่ยวกับป่าชุมชนอยู่ในระดับสูงและประชาชนส่วนใหญ่เห็นว่าการรักษาป่าชุมชนเป็นป่าที่ประชาชนรักษาไว้เพื่อประโยชน์ร่วมกันของชุมชนโดยรวมถึงการอนุรักษ์ดิน น้ำ และสัตว์ป่า โดยการดูแลรักษาป่าชุมชนจะประสบความสำเร็จได้ต้องให้ประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมด้วย ป่าชุมชนเป็นสิทธิร่วมกันของประชาชนในท้องถิ่นและเป็นทรัพยากรที่มีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในชุมชนและไม่เห็นด้วยที่จะให้ประชาชนในชุมชนจับจองพื้นที่ป่าชุมชนไว้เป็นพื้นที่ทำกินอย่างเสรีโดยประชาชนส่วนใหญ่มีความรู้สึกเป็นเจ้าของป่าชุมชนแห่งนี้⁵

ดังนั้น ป่าไม้จึงนับเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของชุมชนบ้านยางโท โดยมีความสัมพันธ์กับดิน น้ำ อากาศและสัตว์ป่าอย่างแยกกันไม่ออก ป่าไม้ช่วยทำให้อากาศเย็น ทำให้ฝนตก พื้นดินชุ่มชื้น พืชต่างๆ งอกงามได้ดี พื้นที่ทรัพยากรป่าไม้ในอดีตก่อนที่ประชาชนจะตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าบ้านยางโทมีการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าเนื่องจากการขาดการดูแลจากภาครัฐเท่าที่ควร ปัจจุบันประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลและปรับปรุงพื้นที่ป่าทำให้ป่ากลับฟื้นคืนสภาพสมบูรณ์ขึ้น นอกจากนี้ยังสามารถพบสัตว์ป่าได้ เช่น หมูป่า ไก่ป่า เก้ง เป็นต้น⁶ พื้นที่ส่วนใหญ่ของป่าจะอยู่บริเวณภูเขา พื้นที่ป่าธรรมชาติและป่าปลูกอยู่ในเขตความรับผิดชอบของหน่วยจัดการต้นน้ำบ้านยางโท กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช โดยปัจจุบันมีเจ้าหน้าที่ของหน่วยซึ่งเป็นข้าราชการ จำนวน 1 คน และมีเจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นลูกจ้างชั่วคราวจำนวนหนึ่งปฏิบัติงานในหน่วย⁷ และได้มีการดำเนินการสนับสนุนพันธุ์กล้าไม้เพื่อใช้ในการปลูกป่า รวมทั้งให้ความรู้ในเรื่องการดูแลจัดการป่าไม้แก่ชาวบ้านในชุมชน เป็นต้น

5.2.2 รูปแบบ วิธีการ และขั้นตอนในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าชุมชนบ้านยางโท

การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านยางโท อาศัยความร่วมมือกันของสมาชิกในชุมชน มีการตั้งกฎระเบียบและข้อบังคับที่สอดคล้องกับการดำรงชีวิตของชุมชนซึ่งสามารถยืดหยุ่นได้ตามสถานการณ์ต่าง ๆ ที่จะตกลงกัน เป็นการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามวิถีชีวิตของคนในชุมชนท้องถิ่นเป็นหลักโดยมิได้มุ่งที่จะ

⁵ นันทนา บุญยานันต์, การประเมินคุณค่าของของป่าในพื้นที่ป่าชุมชนกรณีศึกษา: ป่าชุมชนบ้านยางโทและป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี จังหวัดกาญจนบุรี, หน้า 74.

⁶ สัมภาษณ์, นายณรงค์ ครามเขียว, 19 กุมภาพันธ์ 2549

⁷ สัมภาษณ์, นางสาวบังอร ประชากุล, ลูกจ้างชั่วคราว หน่วยจัดการต้นน้ำบ้านยางโท, 23 กุมภาพันธ์ 2549

รักษาไว้โดยไม่สามารถแตะต้องได้ แต่ได้เปิดช่องให้สมาชิกในชุมชนได้มีโอกาสเข้าไปใช้ประโยชน์จากการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้ตามเงื่อนไขที่ชุมชนกำหนด เช่น สามารถเก็บเห็ด หาพืชสมุนไพร และของป่าต่างๆ โดยการใช้น้ำประปาจากทรัพยากรป่าไม้ได้มีการใช้ประโยชน์ในด้าน การเก็บของป่าประเภทพืชอาหารป่ามากที่สุด ได้แก่ หน่อไม้ เห็ด และผักป่า รองลงมาคือการเก็บหาไม้เชื้อเพลิง ไม้เพื่อการก่อสร้าง การจับสัตว์ขนาดเล็ก เช่น อึ่งและแย้ และผลิตผลจากแมลง เช่น น้ำผึ้งและไข่มดแดง เก็บหาสมุนไพร เก็บหาเปลือกไม้ โดยวัตถุประสงค์ของการเก็บหาส่วนใหญ่ เก็บเพื่อทั้งการบริโภคในครัวเรือนและการค้า รองลงมาได้แก่การเก็บเพื่อการบริโภคอย่างเดียว และการเก็บเพื่อการค้าอย่างเดียว ซึ่งจากการพูดคุยสอบถามข้อมูลจากผู้รู้ในชุมชนบ้านยางโทน พบว่าในป่าชุมชนบ้านยางโทนมีสมุนไพรมากมาย แต่ปัจจุบันชุมชนมีการใช้ประโยชน์น้อยลง เนื่องจากชุมชนหันมาใช้ยาแผนปัจจุบันแทน⁸

การที่ประชาชนในชุมชนบ้านยางโทนมีส่วนร่วมในการจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การหาของป่า หรือการเก็บพืชผักป่า มาใช้สอยหรือบริโภคในครัวเรือนทำให้ประชาชนในชุมชนได้ตระหนักถึงคุณค่าจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ดังจะเห็นได้จากการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนบ้านยางโทนมีความสัมพันธ์กับมูลค่าการเก็บหาของป่าเพื่อการบริโภคซึ่งหมายความว่าเมื่อประชาชนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนสูง การเก็บหาของป่าเพื่อการบริโภคและมูลค่าการเก็บหาของโดยรวมก็จะสูงด้วยเช่นกัน เนื่องจากเมื่อมีการดูแลและจัดการป่าจะส่งผลให้มีของป่าเพิ่มมากขึ้นด้วย ขณะที่ความรู้สึกเป็นเจ้าของป่าชุมชนก็มีความสัมพันธ์กับการเก็บหาของป่าเพื่อการบริโภคซึ่งหมายความว่าเมื่อประชาชนในชุมชนมีความรู้สึกที่ตนเองเป็นเจ้าของป่าก็จะทำให้เกิดการดูแลและรักษาป่าส่งผลให้มีของป่าเพิ่มขึ้นทำให้มีมูลค่าการเก็บหาของป่าเพิ่มขึ้นด้วย⁹ และส่งผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ตามมา อย่างไรก็ตาม ในกรณีของการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ร่วมกัน หากมีความขัดแย้งหรือไม่เข้าใจกันในระหว่างประชาชนในชุมชน ก็จะมีการใช้วิธีการแก้ไขปัญหาด้วยการไกล่เกลี่ยหรือให้คู่กรณีมาเจรจาตกลงทำความเข้าใจกันโดยมีผู้สูงอายุหรือผู้ซึ่งเป็นที่เคารพนับถือในชุมชนมาเป็นคนกลางในการไกล่เกลี่ย¹⁰

⁸ นันทนา บุญยานันต์, การประเมินคุณค่าของของป่าในพื้นที่ป่าชุมชนกรณีศึกษา: ป่าชุมชนบ้านยางโทนและป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี จังหวัดกาญจนบุรี, หน้า 53 – 54.

⁹ นันทนา บุญยานันต์, เรื่องเดียวกัน, หน้า 94-95.

¹⁰ สัมภาษณ์, นายเด่นยี่ว วชิรพันธ์วิชาติ, ประธานกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และป่าชุมชนบ้านยางโทน, 19 กุมภาพันธ์ 2549

อนึ่ง ชุมชนบ้านยางโทนยังได้มีการพัฒนารูปแบบและวิธีการในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมกันผ่านพิธีกรรมความเชื่อ และประเพณีอันดีที่มีอยู่ในชุมชนควบคู่ไปกับการดำเนินการตามกฎหมายระเบียบและข้อบังคับของชุมชน โดยประชาชนจำนวนมากและพระสงฆ์ในชุมชนบ้านยางโทนต่างร่วมใจกันประกอบพิธีบวชป่า ซึ่งพิธีการบวชป่านี้เป็นกระบวนการทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นความเชื่อของท้องถิ่นที่นำมาใช้ในการรักษาความสมดุลและความยั่งยืนของทรัพยากรป่าไม้ พิธีบวชป่านี้มีวิธีคิดและวิธีปฏิบัติคล้ายคลึงกับพิธีสืบชะตา หรือการต่ออายุให้เจริญยั่งยืนสืบไปตามคติความเชื่อของคนไทย ดังนั้น ที่มาของการบวชป่าน่าจะมาจากวิธีการห่มจีวรให้กับต้นไม้เช่นเดียวกับการบวชพระ ส่งผลให้สถานภาพของคนและต้นไม้เปลี่ยนไป เป็นการนำความเชื่อทางศาสนามาประยุกต์ใช้ในการดูแลรักษาป่าซึ่งนับว่าได้ผลดีในระดับหนึ่ง¹¹ โดยการบวชป่าในแต่ละท้องถิ่นอาจไม่เหมือนกันเนื่องจากไม่มีกฎเกณฑ์ที่ชัดเจนแต่ नियมทำกันเหมือนงานบุญทั่วไป ทั้งนี้ชาวบ้านทั่วไปมีความเชื่อว่าผืนป่าที่ได้รับหรือผ่านพิธีกรรมนี้เปรียบเสมือนดินแดนที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่อาจทำลายได้ทำให้ต้นไม้เหล่านั้นมีโอกาสเจริญเติบโตเปรียบเสมือนมิติของชุมชนที่ร่วมมือกันรักษาความอุดมสมบูรณ์ของป่าธรรมชาติไว้

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่จะต้องพิจารณาก็คือ การที่ชุมชนบ้านยางโทนได้นำรูปแบบความเชื่อดังกล่าวมาเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน จะหมายถึงการมีจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของชุมชนหรือของชาติ ตามความหมายในมาตรา 46 หรือไม่ จากการศึกษาที่ผ่านมาเห็นว่า แม้บ้านยางโทนจะมีลักษณะความเป็นชุมชนตามความหมายทางวิชาการทั่วไปก็ตาม แต่ตามบทบัญญัติในมาตรา 46 ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมเป็นการรวมตัวของกลุ่มบุคคลที่มาอาศัยอยู่ในที่เดียวกันเฉพาะพื้นที่ โดยเป็นชุมชนดั้งเดิมซึ่งมิได้เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นใหม่และมีลักษณะทางสังคมอย่างหนึ่งอย่างใดที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ การบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดังต่อไปนี้ เป็นระยะเวลาต่อเนื่อง คือ

1) มีจารีตประเพณี ซึ่งเป็นแบบแผนหรือธรรมเนียมของชุมชน

2) มีภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้กันมาภายในชุมชนหรือเป็นความรู้ในท้องถิ่นต่างๆ ของการดำรงชีวิตของคนไทยที่เกิดจากการสะสมประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ประกอบกับแนวคิดวิเคราะห์ในการแก้ปัญหาต่างๆ ของตนเอง จนเกิดหลอมรวมเป็นแนวความคิดในการแก้ไขปัญหาของการดำรงชีวิต

¹¹ สัมภาษณ์, นายเด่นยิว วชิรพันธ์วิชาญ, ประธานกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และป่าชุมชนบ้านยางโทน, 19 กุมภาพันธ์ 2549

3) ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของชุมชนหรือของชาติ ซึ่งเป็นที่สิ่งมนุษย์สร้างขึ้นมาใช้สอยที่อาจเป็นวัตถุสิ่งของต่างๆ ตลอดจนความรู้ เทคนิควิธีต่างๆ รวมทั้งกฎ ข้อบังคับ ความประเพณีต่างๆ ค่านิยม ความเชื่อ ที่คนส่วนใหญ่ในสังคมเห็นชอบและรับไปใช้ร่วมกัน

ดังนั้น จึงย่อมเข้าใจได้ว่าชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมถือได้ว่าเป็นชุมชนชุมชนหนึ่ง แต่ชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมจะมีลักษณะเฉพาะตามเงื่อนไขของกฎหมาย กล่าวคือจะต้องมีจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของชุมชนหรือของชาติมาเป็นระยะเวลาพอสมควร ปัญหาที่ต้องพิจารณาต่อไปก็คือจะต้องใช้ระยะเวลานานเท่าใดจึงจะทำให้ชุมชนนั้นเป็นชุมชนดั้งเดิม ทั้งนี้ เห็นว่าปัญหานี้เป็นปัญหาทางเทคนิคของกฎหมายที่ฝ่ายนิติบัญญัติจะต้องไปพิจารณากำหนดระยะเวลาที่เหมาะสม เนื่องจากการบัญญัติคำว่า "ดั้งเดิม" ไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ก็เพื่อให้ทราบว่าจะต้องไม่ใช่ชุมชนใหม่และจะอ้างเอาประเพณีที่เพิ่งเกิดขึ้นเพื่อรับความคุ้มครอง¹² ดังนั้น หากพิจารณาถึงลักษณะการเกิดขึ้นของชุมชนบ้านยางโทนซึ่งมีการรวมตัวกันของชาวบ้านมาเป็นระยะเวลานานพอสมควรย่อมถือได้ว่าเป็นบ้านยางโทนมีลักษณะความเป็นชุมชน แต่การที่ชุมชนบ้านยางโทนได้มีการพัฒนารูปแบบและวิธีการในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ร่วมกันผ่านพิธีกรรมความเชื่อดังกล่าวมาเป็นระยะเวลาไม่นานนัก ย่อมไม่อาจกล่าวได้ว่าความเชื่อดังกล่าวเป็นประเพณีที่มีมาแต่ดั้งเดิมของชุมชนได้

อย่างไรก็ตาม จากการวิเคราะห์การมีส่วนร่วมของชุมชนทำให้เห็นได้ว่าการที่ชุมชนบ้านยางโทนได้มีการนำเอาจารีตประเพณีหรือความเชื่อดังกล่าวมาเป็นส่วนสนับสนุนการบริหารจัดการป่าชุมชนตามแนวทางของมาตรา 46 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ทำให้ชุมชนบ้านยางโทนมีความเข้มแข็งและมีความมั่นคงทางจิตใจในการร่วมกันบริหารจัดการป่าชุมชนเพิ่มขึ้น ดังนั้น หากชุมชนใดที่มีจารีตประเพณีหรือความเชื่อมาอย่างยาวนานจนมีลักษณะเป็นจารีตประเพณีหรือความเชื่อดั้งเดิมอันเป็นลักษณะหรือคุณสมบัติเฉพาะของของชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมแล้วก็ย่อมจะส่งผลต่อการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้มีประสิทธิภาพและยั่งยืนมากยิ่งขึ้นเช่นกัน

อนึ่ง นอกจากชุมชนบ้านยางโทนจะให้เห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้โดยการเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าของชุมชนบ้านยางโทนในรูปแบบของวัฒนธรรมและประเพณีความเชื่อดังกล่าวแล้ว ชุมชนบ้านยางโทนยังได้มีความพยายามในการ

¹² นพนิธิ สุริยะ, "วิเคราะห์สิทธิตามที่บัญญัติไว้ในมาตรา 46 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540," ใน รวมบทความทางวิชาการของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ ชุดที่ 5 : "ศาลรัฐธรรมนูญกับหลักประกันการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญของประชาชน" (กรุงเทพมหานคร: พี.เพรส จำกัด, 2549), หน้า 82.

รวมกลุ่มและดำเนินการดูแลรักษามีให้มีการตัดไม้ทำลายป่าซึ่งทำให้สภาพป่าเริ่มฟื้นฟูและกลับมา มีความอุดมสมบูรณ์ จึงได้ดำเนินการจัดทำโครงการเพื่อขอจัดตั้งป่าชุมชนในเขตป่าสงวนแห่งชาติและเมื่อชุมชนดำเนินการขอจัดตั้งป่าชุมชนแล้ว ชุมชนยังมีความต้องการที่จะดูแลรักษาพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าวังใหญ่แม่น้ำน้อยรวมถึงป่าอื่นๆ ในบริเวณชุมชนอีกด้วย โดยพื้นที่ป่าในเขตชุมชนแบ่งเป็น 3 ประเภท มีคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และป่าชุมชนบ้านยางโทนทำหน้าที่ในการป้องกันดูแลรักษาป่าทั้งหมด รวม 8,060 ไร่ ดังนี้

- 1) ป่าชุมชนบ้านยางโทนได้รับอนุญาตโครงการป่าชุมชนในเขตป่าสงวนแห่งชาติจากกรมป่าไม้ เมื่อปี พ.ศ.2545 เนื้อที่ประมาณ 560 ไร่
- 2) พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าวังใหญ่แม่น้ำน้อย เขตโซน C มีเนื้อที่ประมาณ 4,500 ไร่
- 3) พื้นที่ป่าปลูกเพื่อปรับปรุงพื้นที่ต้นน้ำ ของหน่วยจัดการต้นน้ำยางโทน กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช มีเนื้อที่ประมาณ 3,000 ไร่

คณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และป่าชุมชนบ้านยางโทนได้กำหนดกฎระเบียบของป่าชุมชนร่วมกันโดยมีข้อบังคับป่าชุมชนบ้านยางโทนและบทลงโทษขึ้นบังคับใช้ภายในชุมชนอย่างเคร่งครัด มีเนื้อหาโดยสรุปดังนี้¹³ คือ

- 1) กำหนดห้ามตัดไม้ยืนต้นทุกชนิดในเขตพื้นที่ป่าชุมชน
- 2) ห้ามทำการบุกรุก ยึดถือครอบครอง และแผ้วถางพื้นที่ในเขตป่าชุมชน
- 3) ห้ามล่าสัตว์ป่าสงวนทุกชนิดในเขตพื้นที่ป่าชุมชน
- 4) ห้ามจุดไฟเผาป่าในเขตพื้นที่ป่าชุมชน
- 5) ห้ามทำลายทรัพย์สินทุกชนิด เช่น ป้ายบอกแนวเขต หลักแนวเขต ในพื้นที่ป่าชุมชน
- 6) ห้ามนำคนต่างหมู่บ้านเข้ามาตัดไม้ไผ่ ไผ่รวก และเก็บหาหน่อไม้ ยกเว้นเห็ดและผักหวานในเขตพื้นที่ป่าชุมชน
- 7) กฎระเบียบทุกข้อ สามารถปรับปรุง เปลี่ยนแปลงแก้ไขเพิ่มเติม ในกรณี queประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนมีมติด้วยจำนวนเสียงมากกว่าครึ่งหนึ่งเห็นสมควรเปลี่ยนแปลงแก้ไข

¹³ นันทนา บุญยานันต์, การประเมินคุณค่าของของป่าในพื้นที่ป่าชุมชน กรณีศึกษา:ป่าชุมชนบ้านยางโทนและป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี จังหวัดกาญจนบุรี, หน้า

นอกจากนี้ ยังได้มีการกำหนดสิทธิของคนในชุมชนในการขอใช้ประโยชน์ และดูแลรักษาป่าชุมชน คือ

1) สามารถเก็บเห็ด ของป่า สมุนไพร ไม้พินมาใช้สอยในครัวเรือนได้
2) สามารถเก็บหาของป่า เช่น หน่อไม้ได้ตามระยะเวลาที่คณะกรรมการป่าชุมชนกำหนด

3) สามารถตัดไม้ยืนต้นในพื้นที่มาทำการสร้างบ้านได้จริงจำนวน 1 หลัง โดยทำการตัดหนึ่งต้นต้องปลูกทดแทนจำนวน 5 ต้น ซึ่งต้องได้รับอนุญาตจากที่ประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนเสียก่อน

4) สามารถตัดไม้ไผ่มาใช้ในครัวเรือนได้ไม่เกินครั้งละ 20 ลำ และต้องแจ้งให้คณะกรรมการป่าชุมชนทราบด้วย

5) ให้คนในชุมชนช่วยกันดูแลและแจ้งเบาะแสเกี่ยวกับการกระทำผิดระเบียบข้อบังคับของป่าชุมชนทราบ และมีสิทธิได้รับเงินรางวัลร้อยละ 20 ของค่าปรับในครั้งนั้น โดยทางคณะกรรมการป่าชุมชนจะปกปิดชื่อของผู้แจ้งเบาะแสดังกล่าวไว้เป็นความลับ

ทั้งนี้ ชุมชนได้มีการกำหนดบทลงโทษแก่ผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบข้อบังคับของป่าชุมชน ดังนี้

1) ว่ากล่าวตักเตือน ยึดของกลางในการกระทำผิดเป็นของส่วนรวม ในกรณีทำความผิดครั้งแรก

2) ทำการปรับเป็นเงิน และยึดของกลางในกรณีความผิดครั้งที่สอง

3) จับกุมส่งเจ้าหน้าที่ดำเนินคดีตามกฎหมายหากพบการกระทำผิดเป็นครั้งที่สาม

4) ในกรณีที่คณะกรรมการทำผิดระเบียบข้อบังคับเอง ให้มีการปรับเป็นสองเท่าของความผิดนั้นๆ

และมีการกำหนดอัตราค่าปรับในกรณีฝ่าฝืนกฎระเบียบข้อบังคับของป่าชุมชนบ้านยางโทน ดังนี้

1) ตัดไม้ยืนต้น ถูกปรับต้นละ 500 บาท

2) บุกรุกแผ้วถางพื้นที่ ไร่ละ 1,000 บาท

3) ล่าสัตว์ป่าสงวนตัวละ 500 บาท

4) จุดไฟเผาป่าต้นละ 500 บาท

5) ทำลายทรัพย์สิน แฉ่นป่าย หลักแนวเขตขึ้นละ 1,000 บาท

6) นำคนต่างหมู่บ้านเข้ามาตัดไม้ไผ่ ไม้รวกในพื้นที่ป่าชุมชนครั้งละ 1,000

บาท

ค่าปรับที่มีผู้กระทำความผิดกฎระเบียบข้อบังคับของป่าชุมชนบ้านยางโทนอาจมีการกำหนดเพิ่มเติมหรือลดลง ตามมติของคณะกรรมการป่าชุมชนเห็นสมควร และค่าปรับที่ได้ใน ความผิดแต่ละครั้งนำไปใช้สนับสนุนกิจการงานป่าชุมชน หมู่บ้าน โรงเรียนและวัด ซึ่งระเบียบ ข้อบังคับเหล่านี้ได้มีการทำประชาคมผ่านความเห็นชอบจากสมาชิกในชุมชนแล้ว¹⁴

นอกจากชุมชนบ้านยางโทนจะอาศัยแบบแผนประเพณี ความเชื่อและภูมิ ปัญญาท้องถิ่นในการติดตามรักษาป่าอันเป็นความเชื่อร่วมกันในลักษณะที่เป็นข้อตกลงร่วมและ เป็นกลไกของชุมชนที่มีผลทางจิตใจซึ่งเป็นไปเพื่อการการป้องกันปรามแล้ว กฎเกณฑ์ข้อบังคับ ดังกล่าวก็เป็นสิ่งสำคัญที่ชุมชนจะใช้ติดตามควบคุมดูแลให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนใน ลักษณะของการป้องกันและปราบปราม ซึ่งจากการร่วมแรงร่วมใจกันของสมาชิกในชุมชนบ้านยาง โทนในการร่วมกันดูแลรักษาป่าจึงได้มีการจัดตั้งกลุ่มราษฎรในการพิทักษ์รักษาทรัพยากรป่าไม้ มี หน้าที่ในการดูแลรักษาพื้นที่ป่าของหมู่บ้านเพื่อให้สมาชิกในชุมชนได้ปฏิบัติตามกฎระเบียบที่เป็น ข้อตกลงที่กำหนดขึ้นในชุมชน และยังมีส่วนร่วมในการติดตามตรวจสอบสภาพทรัพยากรป่าไม้ และทรัพยากรแร่ธาตุ ขณะเดียวกันในบางครั้งก็ได้ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้เข้าไปตรวจสอบป่า ชุมชนและป่าอนุรักษ์ของรัฐเพื่อป้องกันการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า โดยมีการดำเนินกิจกรรมเพื่อ การดูแลจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยสรุป¹⁵ ดังนี้ คือ

1) การจัดเวรยาม โดยมีอาสาสมัครจากชาวบ้านในชุมชนออกตรวจตรา ดูแลรักษาป่าไม้ในหมู่บ้าน ทั้งป่าชุมชน ป่าอนุรักษ์ และสวนป่าของทางราชการ มีการสอดส่อง ดูแลการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า การล่าสัตว์และการจุดไฟเผาป่า ซึ่งในบางครั้งก็มีการออกตรวจ ตราพร้อมกับเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้¹⁶ หรือบางครั้งก็มีการออกตรวจตราพร้อมกับผู้ใหญ่บ้าน¹⁷

2) การประชุมประจำหมู่บ้าน เพื่อประชุมชี้แจงประชาสัมพันธ์ให้คนใน หมู่บ้านได้รับทราบในเรื่องของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และขอความร่วมมือให้ช่วยกันดูแล ป้องกันทรัพยากรป่าชุมชน

¹⁴ สัมภาษณ์ นายเด่นยี่ วชิรพันธ์วิชาญ, ประธานกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และป่าชุมชนบ้านยางโทน, และนายบุญมี เตียวงษ์สุวรรณ, 19 กุมภาพันธ์ 2549

¹⁵ สัมภาษณ์ นายเด่นยี่ วชิรพันธ์วิชาญ, ประธานกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และป่าชุมชนบ้านยางโทน, และนายบุญมี เตียวงษ์สุวรรณ, 19 กุมภาพันธ์ 2549

¹⁶ สัมภาษณ์, นางสาวบังอร ประชากุล, ลูกจ้างชั่วคราว หน่วยจัดการต้นน้ำบ้านยาง โทน, 23 กุมภาพันธ์ 2549

¹⁷ สัมภาษณ์, นายลักษณะ มีชะคะ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 3 บ้านยางโทน, 23 กุมภาพันธ์ 2549

3) การปลูกต้นไม้เสริมในบริเวณพื้นที่ป่ารอบๆ ชุมชน เนื่องในวันสำคัญต่างๆ เพื่อฟื้นฟูสภาพป่าและสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นโดยได้รับความร่วมมือจากประชาชนเป็นอย่างดี โดยได้รับการสนับสนุนกล้าพันธุ์ต้นไม้จากหน่วยจัดการต้นน้ำบ้านยางโทน¹⁸

4) การจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์บริเวณที่ทำการป่าชุมชน และจัดทำป้ายระเบียบข้อบังคับในพื้นที่ป่าเพื่อให้ราษฎรเกิดความเข้าใจอันดี และให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

5) การจัดให้มีกิจกรรมประเพณีการบวชป่าเป็นประจำในช่วงเดือนเมษายน

5.2.3 การมีส่วนร่วมกับรัฐในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าชุมชนบ้านยางโทน

การจัดตั้งป่าชุมชนของชุมชนบ้านยางโทน เป็นการดำเนินการตามนโยบายของกรมป่าไม้เพื่อที่จะส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมกับภาครัฐในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งเป็นแผนการหรือโครงการป่าชุมชนที่ดำเนินการภายหลังจากมีองค์กรชุมชนที่รับผิดชอบป่าเกิดขึ้นแล้วโดยเป็นการใช้อำนาจตามกฎหมายดังนี้คือ

1) พระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 โดยเป็นการดำเนินการโครงการการเพื่อประโยชน์ในการควบคุม ดูแล รักษาหรือบำรุงป่าสงวน ซึ่งอธิบดีกรมป่าไม้มีอำนาจสั่งเป็นหนังสือให้พนักงานเจ้าหน้าที่หรือเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้กระทำการอย่างใดในเขตป่าสงวนได้¹⁹ และ 2) พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484²⁰ ที่กำหนดให้ยกเว้นไม่นำบัญญัติว่าด้วยการทำไม้หวงห้ามในเขตป่ามาใช้บังคับในกรณีที่พนักงานเจ้าหน้าที่จัดทำไปเพื่อประโยชน์ในการบำรุงรักษาป่า การค้นคว้าหรือทดลองในทางวิชาการ หรือเป็นกรณีการเก็บหาเศษไม้ ปลายไม้แห้งที่ล้มขนอนนอนไพรอันมีลักษณะเป็นไม้พิน ซึ่งมีไซไม้สักหรือไม้หวงห้ามประเภท (ข) ไปสำหรับใช้สอยในบ้านเรือนแห่งตนหรือประกอบกิจของตน และกำหนดให้ยกเว้นไม่นำบทบัญญัติว่าด้วยของป่าหวงห้ามมาใช้บังคับในกรณีที่พนักงานเจ้าหน้าที่จัดทำไปเพื่อประโยชน์ในการบำรุงรักษาป่า การค้นคว้าหรือทดลองในทางวิชาการ

¹⁸ สัมภาษณ์, นางสาวบังอร ประชากุล, ลูกจ้างชั่วคราว หน่วยจัดการต้นน้ำบ้านยางโทน, 23 กุมภาพันธ์ 2549

¹⁹ มาตรา 19 แห่งพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507

²⁰ มาตรา 17(1) และมาตรา 32 พระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484

กรมป่าไม้จึงได้กำหนดแนวคิดในกรอบแผนแม่บทการพัฒนาป่าชุมชน (พ.ศ.2540-2544)²¹ ไว้ดังนี้

1) ป่าชุมชนเป็นป่าที่ได้รับการฟื้นฟูและจัดการโดยชุมชน เพื่อการใช้ประโยชน์จากผลผลิตป่าได้อย่างยั่งยืน และตอบสนองต่อความจำเป็นพื้นฐานของชุมชน รวมทั้งเพื่อรักษาระบบนิเวศของป่าตามกฎหมายเกณฑ์ของชุมชนที่กำหนด

2) ชุมชนถือเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาป่าไม้ทุกรูปแบบ เพราะคนในชุมชนหรือชุมชนต่อชุมชน มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดและต่อเนื่อง มีวัฒนธรรมและความเชื่อที่เอื้อร่วมกัน ดังนั้น การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน จึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญในการสร้างสำนึกของชุมชนบนพื้นฐานของความคิดเดียวกัน และกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อนำไปสู่การดำเนินงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ

3) องค์กรชุมชน คือกลไกในการจัดการป่าชุมชนเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยการหามาตรการและออกกฎระเบียบต่างๆ ของชุมชนเพื่อรองรับการจัดการของชุมชนเอง

4) การดำเนินงานร่วมกันระหว่างประชาชนและภาครัฐ จะนำไปสู่กระบวนการพัฒนาแบบประชารัฐ

ในการส่งเสริมการพัฒนาป่าชุมชนนี้ กรมป่าไม้มีวัตถุประสงค์

1. เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนในชนบทได้มีส่วนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์การฟื้นฟูและพัฒนาทรัพยากรป่าสำหรับเป็นแหล่งอาหารและไม่ใช้สอยตามธรรมชาติอย่างยั่งยืน

2. เพื่อพัฒนาและสนับสนุนศักยภาพขององค์กรชุมชนให้มีความสามารถและความเข้มแข็งในการบริหารจัดการป่าในท้องถิ่นของตนเองอย่างมีประสิทธิภาพ

3. เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชน องค์กรเอกชนและองค์กรของรัฐ

ทั้งนี้ พื้นที่ดำเนินการจะอยู่ในเขตป่าตามพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 และในเขตป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 รวมทั้งในที่ดินของรัฐที่ได้รับการอนุญาตจากหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลรักษาพื้นที่นั้นให้ชุมชนจัดทำโครงการป่าชุมชน และมีแนวทางปฏิบัติในการขอจัดตั้งป่าชุมชน²² ดังนี้ คือ

²¹ นันทนา บุญยานันต์, การประเมินคุณค่าของของป่าในพื้นที่ป่าชุมชน กรณีศึกษา:ป่าชุมชนบ้านยางโทนและป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี จังหวัดกาญจนบุรี. หน้า 13.

²² กรมป่าไม้, การจัดทำโครงการป่าชุมชนของกรมป่าไม้. (online)2005: แหล่งที่มา: http://www.forest.go.th /plant_forest/observe.html[2006.March 1]

1) ผู้ยื่นคำขอจัดตั้งโครงการป่าชุมชนจะเป็นกำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน และหากมีพื้นที่คาบเกี่ยวหลายหมู่บ้านกำนันจะเป็นผู้ยื่นคำขอ เนื่องจากกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านเป็นพนักงานเจ้าหน้าที่ตามกฎหมายว่าด้วยการป่าไม้และเป็นผู้นำชุมชน

2) ในการดำเนินการจัดทำรายละเอียดของโครงการไม่ควรเน้นถึงการใช้ประโยชน์ป่าชุมชนจนมากเกินไป เช่น ตัดไม้ ทำไม้ในป่าชุมชนเนื่องจากการจัดทำโครงการป่าชุมชนมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมให้ราษฎรร่วมมือกับเจ้าพนักงานป่าไม้ในการคุ้มครอง ดูแลรักษา และบำรุงป่า

3) ผู้เขียนโครงการต้องเป็นกำนันหรือผู้ใหญ่บ้านโดยมีเจ้าหน้าที่จังหวัดเป็นผู้แนะนำการเขียนโครงการและควรนำเสนอองค์การบริหารส่วนตำบลท้องที่ทราบด้วยเพื่อรองรับการกระจายอำนาจให้องค์การบริหารส่วนตำบลท้องที่ในอนาคตซึ่งอาจนำโครงการป่าชุมชนเสนอขอของบประมาณสนับสนุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลได้

4) เมื่อโครงการป่าชุมชนในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่ได้รับอนุมัติจากอธิบดีกรมป่าไม้ซึ่งผู้ว่าราชการจังหวัดในฐานะพนักงานเจ้าหน้าที่ได้ประกาศกำหนดพื้นที่ป่าชุมชนให้การทำไม้หรือการเก็บของป่าในเขตป่าสงวนให้กระทำได้เป็นการเฉพาะตามมาตรา 15 แห่งพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 แล้ว กำนัน หรือ ผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นพนักงานเจ้าหน้าที่จึงมีหน้าที่และสิทธิดังต่อไปนี้²³ คือ

- กำนัน หรือ ผู้ใหญ่บ้านเป็นพนักงานเจ้าหน้าที่จะต้องดำเนินการตามกิจกรรมที่ได้รับอนุมัติตามโครงการป่าชุมชนเพื่อประโยชน์ในการควบคุมดูแลรักษาหรือบำรุงป่าสงวนแห่งชาติ ตามมาตรา 19 แห่งพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507

- ในกรณีมีความจำเป็นจะต้องใช้ไม้หรือของป่าให้ดำเนินการตามกฎหมายกระทรวงว่าด้วยการทำไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ และกฎหมายกระทรวงว่าด้วยการเก็บหาของป่าภายในเขตป่าสงวนแห่งชาติ

- โครงการป่าชุมชนในเขตป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 กำนัน หรือ ผู้ใหญ่บ้าน เป็นพนักงานเจ้าหน้าที่จะต้องดำเนินการตามกิจกรรมที่ได้รับอนุมัติตามโครงการป่าชุมชนเพื่อประโยชน์ในการคุ้มครองดูแลรักษาป่า และในกรณีที่มีความจำเป็นจะต้องใช้ประโยชน์จากไม้หรือของป่าให้ดำเนินการตามมาตรา 17 มาตรา 25 และมาตรา 32 แห่งพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484

²³ กรมป่าไม้, คู่มือการปฏิบัติการจัดทำโครงการป่าชุมชนในเขตป่าสงวนแห่งชาติและเขตป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 (online) 2005: แหล่งที่มา: http://www.forest.go.th/plant_forest/handbook.html [2006, March 1]

อนึ่ง โดยที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 รวมทั้งพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 ได้กำหนดให้มีการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กรมป่าไม้จึงได้กำหนดกรอบในการดำเนินการถ่ายโอนภารกิจภายใต้แผนปฏิบัติการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในงานพัฒนาป่าชุมชนและได้กำหนดขอบเขตการถ่ายโอน ขั้นตอนและวิธีปฏิบัติโดยเตรียมการมอบอำนาจการบริหารจัดการการอนุรักษ์ ป่าบุ่ง บำรุง ดูแลรักษาและการใช้ประโยชน์ให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและกำหนดกรอบการดำเนินการถ่ายโอนภายใต้แผนปฏิบัติการซึ่งกำหนดขอบเขตการถ่ายโอนในเขตพื้นที่ที่เป็นป่าสงวนแห่งชาติโดยสนับสนุนให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดตั้งองค์กรหรืออาสาสมัครด้านป่าชุมชนทั้งในระดับตำบลและหมู่บ้าน²⁴

การดำเนินการดังกล่าวนี้ถือเป็นการเตรียมความพร้อมในส่วนของการสนับสนุนที่จะให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งในปัจจุบัน องค์การบริหารส่วนตำบลศรีมอคลยังไม่ได้เข้ามามีบทบาทในการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนบ้านยางโทนแต่อย่างใด ทั้ง ๆ ที่ชุมชนบ้านยางโทนเป็นชุมชนที่อยู่ภายในเขตพื้นที่ซึ่งองค์การบริหารส่วนตำบลรับผิดชอบ เนื่องจากยังไม่มี ความชัดเจนในเรื่องการกระจายอำนาจให้แก่องค์การบริหารส่วนตำบลโดยหน่วยงานของกรมป่าไม้ก็ยังมีบทบาทหน้าที่ในเขตป่าชุมชนดังกล่าว²⁵

แต่อย่างไรก็ดี รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 เปิดโอกาสให้ประชาชนและชุมชนท้องถิ่นได้มีส่วนร่วมกับภาครัฐในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น โครงการต่างๆ จึงต้องได้รับการพิจารณาและเสนอแนะโดยประชาคมหมู่บ้านตามแผนพัฒนาตำบลเพื่อให้เป็นแผนงานและโครงการที่ตรงตามความต้องการและสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนท้องถิ่นได้อย่างแท้จริง องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในระดับตำบลจึงเป็นหน่วยงานที่จะประสานภารกิจและงบประมาณของราชการส่วนกลาง ราชการส่วนภูมิภาค และราชการส่วนท้องถิ่นอื่นเพื่อมาดำเนินการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระดับท้องถิ่นซึ่งจะทำให้การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ แต่ความไม่

²⁴ สำนักงานคณะกรรมการการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น, คู่มือการปฏิบัติงานตามแผนปฏิบัติการกำหนดขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ด้านการบริหารจัดการและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เล่ม 3 , หน้า 8.

²⁵ สัมภาษณ์, นายวิวัฒน์ พงษ์รัตนกาญจน์ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลศรีมอคล อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี, 23 กุมภาพันธ์ 2549

ชัดเจนในบทบาทหน้าที่ของหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องในการเปิดโอกาสให้ฝ่ายต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วม รวมทั้งการไม่มีกฎหมายบัญญัติรับรองสิทธิของชุมชนท้องถิ่นและมิได้มีการกำหนดบทบาทหน้าที่ที่จะให้ประชาชนหรือชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมอย่างชัดเจนจึงอาจทำให้การดำเนินการดังกล่าวมิได้เป็นไปตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ซึ่งหากพิจารณาบทบาทหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลแล้ว อาจกล่าวได้ว่าเป็นเพียงการให้อำนาจแก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่จะเปิดโอกาสให้แก่ประชาชนในท้องถิ่นร่วมในการพัฒนา โดยการแสดงความคิดเห็นร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเท่านั้น

ขณะที่รูปแบบการกระจายอำนาจก็เป็นรูปแบบของการให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นผู้ดำเนินการและบางส่วนรัฐยังคงดำเนินการอยู่ เป็นการดำเนินการร่วมกันที่ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นองค์กรหลักในการดำเนินการโดยมิได้เป็นการกำหนดบทบาทหน้าที่ของชุมชนท้องถิ่นในการเข้ามามีส่วนในกระบวนการพัฒนาร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นประชาชนและชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนตั้งแต่การร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมพิจารณา ร่วมดำเนินการ ร่วมติดตามและประเมินผล ตลอดจนร่วมรับผลตามหลักการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงซึ่งหมายรวมถึงการที่ประชาชนจะต้องมีส่วนเกี่ยวข้องในการกำหนดกระบวนการการมีส่วนร่วมนั้น ๆ ด้วยอย่างชัดเจน ดังจะเห็นได้จากกรณีที่องค์การบริหารส่วนตำบลศรีมิ่งคลได้จัดทำโครงการแผนพัฒนา 3 ปี (พ.ศ.2549-2551) และได้กำหนดยุทธศาสตร์เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ในยุทธศาสตร์ที่ 2 ด้านการพัฒนาการเกษตรและจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตามแนวทางที่ 1 ที่ 2 และที่ 4 ดังนี้คือแนวทางที่ 1 คือปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนตระหนักถึงคุณค่าและมีส่วนร่วมในการเฝ้าระวังป้องกันและแก้ไขปัญหาขยะ น้ำเสีย มลพิษ มลภาวะ และสิ่งแวดล้อม แนวทางที่ 2 ส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาบบบำบัดน้ำเสียและระบบกำจัดขยะมูลฝอย และแนวทางที่ 4 ดูแลให้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เหมาะสม²⁶ โดยมิได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งในการดำเนินการตามโครงการป่าชุมชนดังกล่าวหากได้มีการสนับสนุนโดยกำหนดให้อยู่ในแผนพัฒนาตำบลหรือข้อบังคับขององค์การบริหารส่วนตำบลก็จะทำให้สามารถขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบลได้และจะทำให้การบริหารจัดการป่าชุมชนบ้านยางโทนมีศักยภาพและเข้มแข็งยิ่งขึ้น²⁷

²⁶ สัมภาษณ์, นายวิวัฒน์ พงษ์รัตนกาญจน์ ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลศรีมิ่งคล อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี, 23 กุมภาพันธ์ 2549

²⁷ สัมภาษณ์, นายลักษณะ มีชะคะ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 3 บ้านยางโทน, 23 กุมภาพันธ์

5.3 ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการมีส่วนร่วมกับรัฐในการบริหารจัดการ ทรัพยากรป่าชุมชนบ้านยางโทน

การจัดการป่าชุมชนบ้านยางโทน สะท้อนให้เห็นถึงความมั่นคงและยั่งยืนของ
การจัดการทรัพยากรป่าด้วยศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อประโยชน์ของประชาชน
ภายในชุมชนเอง ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลให้การดำเนินการบริหารจัดการทรัพยากรป่าของชุมชนแห่งนี้
ประสบความสำเร็จ ได้แก่

1) การมีวัตถุประสงค์ร่วมกันเพื่อการบริหารจัดการและใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าของ
ประชาชนภายในชุมชนโดยเป็นทั้งแหล่งต้นน้ำลำธารของชุมชน เป็นแหล่งไม้ใช้สอย แหล่งอาหาร
ทั้งสัตว์และพืช รายได้เสริมจากการหาของป่า เช่น หน่อไม้ เห็ด สมุนไพร และยอมเป็นส่วนหนึ่ง
ที่เป็นปัจจัยทำให้มีการรวมตัวกันในการร่วมบริหารจัดการ บำรุงรักษาและใช้ประโยชน์ในทรัพยากร
ป่าไม้เพราะเห็นคุณค่าของป่าที่ได้ดูแลไว้เพื่อการใช้สอยร่วมกันซึ่งถือเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน

2) การมีกลไกทางการบริหารจัดการภายในชุมชนคือระเบียบและกฎเกณฑ์ซึ่งใช้
ควบคุมกันเองระหว่างประชาชนในหมู่บ้านยางโทนและจากต่างถิ่น โดยเป็นที่ยอมรับและถือ
ปฏิบัติร่วมกันภายในชุมชนอย่างเคร่งครัดทำให้สามารถป้องกันการตัดไม้ทำลายป่าทั้งจากบุคคล
ภายในและภายนอกชุมชนทำให้สภาพป่าไม่มีความอุดมสมบูรณ์ขึ้น

3) การมีองค์กรของชุมชนที่เข้มแข็ง ทั้งการรวมกันเป็นกลุ่มอนุรักษ์และการ
รวมกันเป็นราษฎรอาสาพิทักษ์ป่าบ้านยางโทน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพและความเข้มแข็ง
ของชุมชนในการที่จะบริหารจัดการ บำรุงรักษาและร่วมใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้

4) บทบาทของผู้นำภายในชุมชนบ้านยางโทน ทั้งผู้นำที่เป็นทางการซึ่งได้แก่
ผู้ใหญ่บ้านและผู้นำตามธรรมชาติได้แก่ประธานกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และป่าชุมชนบ้านยางโทน
อย่างไรก็ดี ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามโครงการป่าชุมชนบ้านยางโทน กรม
ป่าไม้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อส่งเสริมให้ราษฎรร่วมมือกับเจ้าพนักงานป่าไม้ในการคุ้มครอง ดูแล
รักษาและบำรุงป่าจึงอาจทำให้มีปัญหาคงไม่ชัดเจนในเรื่องบทบาทหน้าที่ตามกฎหมายของ
ชุมชนในการบริหารจัดการการบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ดังนี้ คือ

1) การมีวัตถุประสงค์ร่วมกันเพื่อการบริหารจัดการและใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าของ
ประชาชนภายในชุมชนโดยเฉพาะการเป็นแหล่งอาหารและรายได้เสริมจากการหาของป่า ซึ่งถือเป็น
ปัจจัยสำคัญทำให้ชุมชนมีการรวมตัวกันเพื่อบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์ในทรัพยากรป่าไม้
และทำให้รู้คุณค่าของป่าที่ได้ดูแลไว้เพื่อการใช้สอยร่วมกันซึ่งถือเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน อาจ
ขัดกับหลักการตามวัตถุประสงค์ของโครงการป่าชุมชน โดยเฉพาะตามพระราชบัญญัติป่าสงวน
แห่งชาติ พ.ศ.2507 และพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 ที่อธิบดีกรมป่าไม้มีอำนาจให้
พนักงานเจ้าหน้าที่กระทำการอย่างใดเพื่อประโยชน์ในการควบคุม ดูแล รักษาหรือบำรุงป่าสงวน

โดยให้ยกเว้นไม่นำบัญญัติว่าด้วยการทำไม้หวงห้ามในเขตป่ามาใช้บังคับ หรือเป็นกรณีการเก็บหาเศษไม้ ปลายไม้แห้งที่ล้มขนอนบนไพรอันมีลักษณะเป็นไม้พิน ซึ่งมีไม้สักหรือไม้หวงห้ามประเภท (ข) ไปสำหรับใช้สอยในบ้านเรือนแห่งตนหรือประกอบกิจของตน

บทบัญญัติดังกล่าวยังไม่มีความชัดเจนถึงการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ตามแนวทางวิถีชีวิตของชุมชนที่อาจมีการตัดฟันไม้เพื่อนำมาใช้ภายในครัวเรือนของตนและอาจเป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งในปัจจุบันเจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้ผ่อนปรนให้ประชาชนในชุมชนสามารถนำไม้ออกจากป่ารวมทั้งการเก็บหาของป่ามาใช้ประโยชน์ในครัวเรือนได้²⁸ และแม้จะมีแนวทางในกรณีมีความจำเป็นจะต้องใช้ไม้หรือของป่าโดยให้ดำเนินการตามกฎหมายกระทรวงว่าด้วยการทำไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติก็ตาม กรณีดังกล่าวก็เป็นเรื่องยุ่งยากในทางปฏิบัติเนื่องจากเป็นเรื่องเกี่ยวกับการทำหรือแปรรูปไม้ในลักษณะทางการค้า

2) กลไกทางการบริหารจัดการภายในชุมชนซึ่งได้แก่ระเบียบและกฎเกณฑ์ที่ใช้ควบคุมกันเองระหว่างประชาชนในหมู่บ้านยางโทนและจากต่างถิ่น แม้จะเป็นที่ยอมรับและถือปฏิบัติร่วมกันภายในชุมชนอย่างเคร่งครัดก็ตามแต่ก็อาจจะไม่ได้รับการยอมรับจากบุคคลภายนอกและอาจถูกโต้แย้งถึงความชอบด้วยกฎหมายของระเบียบและกฎเกณฑ์ดังกล่าวเนื่องจากความไม่ชัดเจนเกี่ยวกับวัตถุประสงค์และอำนาจบังคับตามกฎหมายพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ.2507 และพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 ที่ให้กระทำการอย่างใดเพื่อประโยชน์ในการควบคุม ดูแล รักษาหรือบำรุงป่าสงวน

3) ความไม่ชัดเจนในการกำหนดบทบาทของประชาชน ชุมชนท้องถิ่นและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชนในการที่จะร่วมบริหารจัดการ บำรุงรักษาและร่วมใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ซึ่งแม้จะมีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องให้มีการกระจายอำนาจก็ตามแต่ก็ยังไม่มีความชัดเจนในการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งรวมถึงชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมอย่างแท้จริงด้วย ทั้งนี้ จากการสัมภาษณ์บุคคลในพื้นที่ทำให้ทราบว่าทุกฝ่ายต้องการให้มีการตรากฎหมายรองรับสิทธิตามมาตรา 46 ของรัฐธรรมนูญเพื่อให้มีความชัดเจนในสิทธิดังกล่าว

โดยสรุป ป่าชุมชนบ้านยางโทนเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีการบริหารจัดการ การบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์ซึ่งเกิดจากการร่วมกันของคนในชุมชนเพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้ รวมทั้งได้มีการนำเอาจารีตประเพณีและวัฒนธรรมอันดีของชุมชนมาช่วยสนับสนุนในการบริหารจัดการป่าชุมชนตามแนวทางในมาตรา 46 ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

²⁸ สัมภาษณ์, นายลักษณะ มีชะคะ, ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 3 บ้านยางโทน, 23 กุมภาพันธ์

พุทธศักราช 2540 เพื่อเสริมสร้างศักยภาพความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนดังกล่าว ทำให้ป่าไม้ที่ประชาชนช่วยกันดูแลรักษาเริ่มฟื้นคืนสภาพ เป็นแหล่งอาหารธรรมชาติสำหรับบริโภคในชีวิตประจำวันของคนในชุมชน เป็นแหล่งรายได้เสริม อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการดังกล่าวก็อาจมีอุปสรรคต่างๆ ทั้งความรู้ในการบริหารจัดการ ข้อจำกัดทางกฎหมายและการส่งเสริมศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชน ดังนั้น ถ้าหากมีการแก้ไขปัญหาลักษณะที่ยังขาดอยู่ ทั้งในด้านความชัดเจนของกฎหมายหรือการเสริมสร้างศักยภาพให้แก่ชุมชนจากภาครัฐ โดยการสนับสนุนให้มีการแก้ไขปรับปรุงหรือจัดทำกฎหมายให้สอดคล้องกับหลักการของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 แล้ว ก็จะทำให้ชุมชนบ้านยางโทนเป็นชุมชนที่สามารถบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืนมากยิ่งขึ้น